

Mateusz Chrzanowski¹

Prawo petycji jako instrument rozwoju działalności prawodawczej Senatu²

Słowa kluczowe: prawo petycji, proces ustawodawczy, Senat, partycypacja społeczna

Keywords: right to petition, legislative process, Senate, social participation

Streszczenie

Niniejszy artykuł przedstawia zagadnienie dotyczące prawa petycji jako społecznego narzędzia oddziałującego na postępowanie ustawodawcze w Senacie. Rozważania otwiera analiza norm prawnych regulujących instytucję w przedstawionym zakresie. Zostały również sformułowane pewne propozycje zmian mające za cel poprawę jakości przebiegu petycji. Praktyka pokazuje, że ten instrument partycypacji społecznej stanowi ważne źródło inspiracji do kreowania senackiej inicjatywy ustawodawczej, jednak mogłoby być jeszcze efektywniej wykorzystywany. W kontekście zasady suwerenności narodu, zasady demokratycznego państwa prawnego i dialogu społecznego niezwykle ważne jest nadanie instytucji petycji realnego kształtu oraz zapewnienie mu rzeczywistego wpływu na proces ustawodawczy.

¹ ORCID ID: 0000-0002-4099-0980, doktor, Katedra Prawa Konstytucyjnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. E-mail: m.chrzanowski@umcs.pl.

² Artykuł jest zmodyfikowaną wersją referatu wygłoszonego na XXIII Seminarium Badaczy Prawa Konstytucyjnego nt.: *Polski parlamentaryzm wczoraj i dziś*, które miało miejsce w Lublinie w terminie 23–25 czerwca 2021 r.

Abstract**The right to petition as an instrument for the development of the Senate's legislative activity**

This article presents the issue of the right to petition as a social tool influencing legislative proceedings in the Senate. The considerations begin with an analysis of the legal norms regulating the institution in the presented scope. Some suggestions for changes have also been made with the aim of improving the quality of the petition process. Practice shows that this instrument of social participation is an important source of inspiration for the creation of the Senate's legislative initiative, but it could be used even more effectively. In the context of the principle of national sovereignty, the principle of a democratic state ruled by law and social dialogue, it is extremely important to give the institution of petition a substantial shape and ensure it has a real influence on the legislative process.

✱

Istotnym elementem zasady demokratycznego państwa prawnego jest stanowienie przez organy władzy publicznej aktów normatywnych wysokiej jakości. Bez solidnego i dobrze tworzonego prawa nie jest możliwy trwały rozwój społeczny oraz ekonomiczny państwa. Niewątpliwie wpływ na proces legislacyjny powinny mieć instytucje demokracji partycypacyjnej, które polegają na wyrażaniu woli dotyczącej zagadnień publicznych i pełnią rolę inspiracji ustawodawczej³. Pod tym pojęciem należy rozumieć zabieranie głosu, uczestniczenie podmiotów społecznych w działaniach i decyzjach podejmowanych przez aparat władzy państwowej⁴. Instytucje demokracji partycypacyjnej wpisują się zatem w założenia konstytucyjnych zasad będących fundamentem ustroju państwa, zwłaszcza suwerenności narodu, demokratycznego państwa prawnego i dialogu społecznego.

W niniejszym artykule dokonano analiza prawa petycji jako społecznego narzędzia oddziałującego na postępowanie ustawodawcze w Senacie, które

³ K. Zawiślak, *Inspiracja ustawodawcza w polskim procesie legislacyjnym*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 4, s. 48, 63.

⁴ A. Gross, *Wysłuchanie publiczne jako szczególna forma aktywności obywatelskiej w kontekście procesów partycypacyjnych*, „Przeгляд Prawa Publicznego” 2017, nr 11, s. 89.

wpływa na specjalizację tej izby parlamentu. Instrument ten sytuuje się między demokracją pośrednią a bezpośrednią. Zakłada on udział zbiorowego podmiotu suwerenności bądź też określonej grupy osób wchodzących w jego skład w procesie podejmowania rozstrzygnięcia, aczkolwiek ostateczna decyzja w takiej sprawie należy do organu publicznego⁵.

Bez wątpienia prawo petycji ma wpływ na rozwój aktywności prawodawczej Senatu. Wprowadzenie w 2008 r. do Regulaminu Senatu⁶ przepisów dotyczących tej instytucji jest przykładem na „specjalizację” drugiej izby parlamentu w zakresie prawa inicjatywy ustawodawczej. Następstwem tego był wzrost liczby wniesionych projektów ustaw przez ten organ⁷. Należy przypomnieć, że w tej izbie parlamentu zostały zainicjowane prace nad obecną ustawą o petycjach. Z pewnością prawo petycji wpisuje się w założenie Senatu jako izby refleksji ustawodawczej. Dlatego ta instytucja często staje się dobrym bodźcem ustawodawczym do podjęcia przez Senat danego zagadnienia⁸.

Prawo do petycji jest zagwarantowane w art. 63 Konstytucji RP⁹, w dziale „Wolności i prawa polityczne”¹⁰. W związku z tym ta instytucja partycy-

⁵ P. Uziębło, *Demokracja partycypacyjna. Wprowadzenie*, Gdańsk 2009, s. 16–18.

⁶ Przepisy dotyczące trybu rozpatrywania petycji zawarto w art. 90a–90g Regulaminu Senatu z 23 listopada 1990 r. (M.P. 2018, poz. 846).

⁷ Senat VII kadencji (2007–2011) złożył 124 inicjatywy, w tym 3 realizujące postulaty wynikające z petycji. Na ich podstawie Senat wniósł do Sejmu trzy projekty ustaw: o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (druk senacki VII kadencji nr 100), o zmianie ustawy o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego oraz ustawy o działach administracji rządowej (druk senacki VII kadencji nr 967), o zmianie ustawy o orderach i odznaczeniach (druk senacki VII kadencji nr 1050). Senat VIII kadencji (2011–2015) wystąpił ze 103 projektami ustaw, w tym 11 realizującymi postulaty zawarte w petycjach skierowanych do Marszałka Senatu. Senat IX kadencji (2015–2019) wystąpił z 55 projektami ustaw do Sejmu, w tym 9 realizującymi postulaty wynikające z petycji. Na podstawie zgłoszonych petycji Senat wniósł do Sejmu projekty ustaw, np. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji (druk senacki IX kadencji nr 366), o zmianie ustawy o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (druk senacki IX kadencji nr 480).

⁸ Zob. W. Orłowski, *Konstytucyjne uwarunkowania prawa petycji*, [w:] *Prawo petycji w ustawodawstwie polskim*, Opinie i Ekspertyzy OE-85, Warszawa 2008, s. 18.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

¹⁰ Zob. G. Kryszewski, *Konstytucyjne formy aktywności narodu w procesie sprawowania władzy publicznej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 2, s. 180–181.

pacji ma polityczny charakter i dotyczy szeroko rozumianego funkcjonowania organów władzy publicznej¹¹. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że to prawo polityczne¹² służy bezpośredniej komunikacji między jego podmiotem a organami władzy publicznej, ukierunkowanej na realizację zarówno interesu publicznego, jak i interesu prywatnego¹³.

Zakres podmiotowy działalności tej instytucji obejmuje każdego niezależnie od posiadanego obywatelstwa czy miejsca zamieszkania¹⁴ – wszystkie osoby podlegające władzy Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵. W doktrynie podkreśla się, że prawo to należy rozumieć szeroko. Mogą korzystać z niego m.in. osoby fizyczne, osoby prawne, jednostki organizacyjne niebędące osobą prawną lub grupy tych podmiotów¹⁶. Wyłączenie dotyczy osób prawnych sprawujących władzę publiczną¹⁷. Petycje można składać w interesie publicznym, własnym i innych osób, jeżeli wyrażą one na to zgodę.

Ponadto instytucję tę reguluje ustawa, zgodnie którą petycję składa się w formie pisemnej albo za pomocą środków komunikacji elektronicznej¹⁸. Petycję postrzega się jako narzędzie kreowania społeczeństwa obywatelskiego, toteż procedury, jakim podlega ta instytucja, cechują się charakterem społecznym, zwłaszcza w zakresie warunków prawa do jej składania¹⁹. W Senacie petycje

¹¹ P. Kuczma, *Model ogólnokrajowych konsultacji społecznych w Polsce*, Toruń 2018, s. 262.

¹² Zob. H. Zięba-Załucka, *Prawo petycji w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 4, s. 9.

¹³ J. Galster, D. Lis-Staranowicz, *Zakres podmiotowy prawa do petycji w Polsce i Unii Europejskiej. Przyczynek do dyskusji*, „Przegląd Sejmowy” 2018, nr 3, s. 63.

¹⁴ W. Sokolewicz, *Uwaga do art. 63 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. IV, red. L. Garlicki, Warszawa 2005, s. 5.

¹⁵ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 378.

¹⁶ Szerzej: M. Ożog, *Uregulowanie instytucji petycji w ustawie z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 5, s. 128–131.

¹⁷ P. Tuleja, *Uwaga do art. 63*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019, s. 213.

¹⁸ Art. 4 ust. 1 ustawy z 11 lipca 2014 r. o petycjach (Dz.U. 2018, poz. 870), dalej: ustawa o petycjach.

¹⁹ Prawo petycji niejednokrotnie porównywane jest z pośrednią inicjatywą obywatelską. W przypadku złożenia petycji nie ma obowiązku jej rozpatrzenia, wystarczy, że zostanie na nią udzielona stosowna odpowiedź. Z kolei petycje zbiorowe w odróżnieniu od inicjatywy pośredniej cechuje prostsza procedura, brak limitu czasowego na złożenie wniosku i brak określenia liczby obywateli go popierających. Zob. P. Uziębło, *op.cit.*, s. 55.

można złożyć na trzy sposoby: korespondencyjnie, pocztą elektroniczną lub osobiście. Wszystkie te formy są równorzędne²⁰. Przez petycję należy rozumieć wniosek legislacyjny postulujący zmiany w obowiązujących przepisach albo ustanowienie nowych²¹. Zgodnie z brzmieniem ustawowym przedmiotem tej instytucji może być żądanie, w szczególności zmiany przepisów prawa, podjęcia rozstrzygnięcia lub innego działania w sprawie dotyczącej podmiotu wnoszącego petycję, życia zbiorowego lub wartości wymagających szczególnej ochrony w imię dobra wspólnego, mieszczących się w zakresie zadań i kompetencji adresata petycji²². Warto zaakcentować, że zakres przedmiotowy tego instrumentu określają kompetencje organu, do którego skierowana jest petycja. Oznacza to, że do Senatu może zostać wniesiona petycja wzywająca tę izbę parlamentu do podjęcia takich działań, które mieszczą się w ramach jej uprawnień²³. Większość wniosków wnoszonych do tej izby parlamentu odnosi się do dokonania zmian w obowiązującym prawie, polegających na dodaniu nowych regulacji, zmianie w obowiązujących przepisach lub ich uchyleniu. Co do zasady petycja powinna być rozpatrzona bez zbędnej zwłoki, jednak nie później niż w terminie 3 miesięcy od dnia jej złożenia²⁴.

W Senacie organem powołanym do zajmowania się petycjami jest Komisja Praw Człowieka, Praworządności i Petycji. Marszałek Senatu petycje nadsyłane do Senatu kieruje do Przewodniczącego tej Komisji. Przewodniczący Komisji przekazuje ją do rozpatrzenia na posiedzeniu Komisji lub odsyła wła-

²⁰ Na stronie internetowej Senatu znajdują się podstawowe informacje dotyczące zasad składania petycji: www.senat.gov.pl/prace/petycje (2021.07.03).

²¹ Warto zaakcentować, że przeprowadzona przez M. Florczak-Wątor analiza praktyki rozpatrywania petycji przez Senat sprowadza się do wniosku, że przyjęte rygorystyczne pojmowanie przedmiotu petycji (jako pisma zawierającego propozycję zmiany ustawodawczej) w istotny sposób ograniczyło możliwość racjonalnej realizacji prawa petycji przez osoby uprawnione. Zob. M. Florczak-Wątor, *Tryb rozpatrywania petycji przez Senat w świetle regulaminu izby i dotychczasowej praktyki*, [w:] *Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, red. M. Grzybowski, G. Kuca, P. Mikuli, Kraków 2013, s. 514–523.

²² Art. 2 ust. 3 ustawy o petycjach.

²³ M. Florczak-Wątor, *Uwaga do art 63*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, t. I: Art. 1–86, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1452–1455.

²⁴ W sytuacji wystąpienia okoliczności niezależnych od organu rozpatrującego petycję, uniemożliwiających rozpatrzenie tego środka partycypacji w terminie, czas ten ulega przedłużeniu, nie dłużej jednak niż do 3 miesięcy, licząc od upływu terminu.

ściwemu organowi władzy publicznej, gdy uzna, że jej przedmiot nie mieści się w zakresie kompetencji Senatu. Należy zaznaczyć, że mimo tego przekazania na żądanie członka Komisji petycja jest rozpatrywana na posiedzeniu Komisji. Takie działanie może skutkować tym, że taki wniosek zostanie rozpatrzony przez dwa odrębne organy władzy publicznej i mogą zostać podjęte odmienne rozwiązania.

Przewodniczący Komisji o terminie posiedzenia w sprawie rozpatrzenia petycji kieruje zawiadomienie do przewodniczących właściwych komisji senackich. W toku postępowania wyjaśniającego Komisja może zwrócić się do innej komisji senackiej o wyrażenie opinii o rozpatrywanej petycji. Komisja po rozpatrzeniu petycji może skorzystać z jednego z trzech uprawnień: po pierwsze, złożyć do Marszałka Senatu wnioski o podjęciu inicjatywy ustawodawczej wraz z projektem ustawy; po drugie, upoważnić jednego z członków Komisji do złożenia określonego wniosku o charakterze legislacyjnym w czasie dyskusji nad danym punktem porządku obrad Senatu; po trzecie, przedstawić Marszałkowi Senatu opinię w sprawie celowości skorzystania przez Senat lub jego organ z uprawnień określonych w Konstytucji RP, ustawie lub Regulaminie Senatu. Po rozpatrzeniu petycji Komisja może ją odrzucić i nie podjąć kolejnych działań, o czym informuje Marszałka Senatu, wskazując przyczyny. Istotnym obowiązkiem Komisji wobec podmiotu wnoszącego petycję jest zawiadomienie o działaniach podjętych przez Komisję lub przyczynach niepodjęcia takich działań.

Pozytywnie należy ocenić, że instytucja ta nie jest objęta zasadą dyskontynuacji, zatem zakończenie kadencji Senatu nie przerywa pracy nad petycją i rozpatrywana jest ona w kolejnej kadencji²⁵. Przy tym jeżeli w wyniku petycji Senat zdecydował się o podjęciu inicjatywy ustawodawczej (uchwałodawczej), która nie została skończona w poprzedniej kadencji, Komisja może zdecydować o ponownym złożeniu właściwego wniosku. Ponadto Komisja składa corocznie Senatowi sprawozdanie z rozpoznanych petycji. Obsługą procesu rozpatrywania tej formy partycypacji w drugiej izbie zajmuje się Dział Petycji i Korespondencji, który wchodzi w skład Biura Analiz, Dokumentacji i Korespondencji Kancelarii Senatu.

²⁵ Zob. M. Radajewski, *Wyjątki od zasady dyskontynuacji prac polskiego parlamentu*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2020, nr 2, s. 166. Przykładowo w 2020 r. Komisja kontynuowała prace nad 31 petycjami z IX kadencji Senatu.

Prawo petycji może pełnić ważną funkcję w rozwoju demokratycznego państwa prawnego ze względu na pewne cechy tej instytucji, jakimi są powszechność, przystępność, a także mały poziom sformalizowania, co pozwala na zmniejszenie dystansu między obywatelami i innymi podmiotami składającymi petycję a jej adresatem. Ponadto jest to środek łatwy w realizacji i niewymagający wysokich nakładów finansowych. Można użyć tego instrumentu w dowolnym czasie, a także bez wymogu oczekiwania na zgodę na zastosowanie tego prawa pochodzącą od organu władzy. Niestety, poziom korzystania z petycji jest aktualnie dość niewielki w stosunku do potencjału, który posiada ta instytucja.

Analiza praktyki obrazuje, że wykorzystywanie petycji w Senacie wskazuje tendencje rozwojowe²⁶. Stanowią one źródło inspiracji do kreowania inicjatywy ustawodawczej, dostarczając prawodawczych argumentów i poglądów różnych podmiotów, co może też pozwalać na wyważenie sprzecznych interesów stron. W zakresie przedmiotowym ten instrument prawny w większości przypadków dotyczył propozycji zmiany obowiązujących przepisów, przy czym niekiedy załączono do nich dokumenty mające postać projektów ustaw²⁷.

Prawo petycji przy odpowiednim rozwoju może stać się istotnym narzędziem nawiązywania kontaktów, w szczególności między jednostkami czy ich grupami a Senatem, co powinno pozwolić obywatelom na lepsze zrozumienie funkcji i sposobów działalności organów państwowych, zaś decydentom – na poznanie potrzeb społecznych.

Dlatego jeśli ta izba parlamentu chce być miejscem rzetelnej społecznej debaty i inspiratorem polityki państwa, należy rozważyć propozycje usprawnienia regulacji oraz praktyk jej działania. Senat powinien być aktywnym patronem instrumentów partycypacji, a także ich adresatem, gdzie będą one rzetelnie rozpatrzone. Dlatego należy opracować jednorodny mechanizm tworzenia prawa, który będzie oparty na dialogu i rozpatrywaniu postulatów oraz

²⁶ Marszałek Senatu skierował do Komisji w poszczególnych latach: 2005 r. – 4 petycje; 2016 r. – 69 petycji, w tym 45 indywidualnych, 18 zbiorowych i 6 wielokrotnych; 2017 r. – 54 petycje, w tym 36 indywidualnych, 17 zbiorowych i 1 wielokrotną; 2018 r. – 84 petycje, w tym 58 indywidualnych, 24 zbiorowe i 2 wielokrotne; 2019 r. – 91 petycji, w tym 77 indywidualnych i 14 zbiorowych; 2020 r. – 134 petycje, w tym 116 indywidualnych i 17 zbiorowych oraz 1 wielokrotną.

²⁷ Na stronie internetowej Senatu znajduje się wykaz i opis petycji.

uwag wynikających z pewnego uczestnictwa obywateli w procesie legislacyjnym. Należy niwelować powstające między społeczeństwem a władzą bariery, które tworzą dystans między nimi²⁸. Wtedy obywatele zyskają poczucie udziału w procesie prawodawczym, w którym odnosi się do nich jak do partnerów. W konsekwencji powstające regulacje mogą bardziej zyskać społeczną akceptację, zaś organ przedstawicielski wzmocnić mandat poparcia. Senat powinien również dbać o rozwój racjonalnego prawodawstwa, tak by postępowanie ustawodawcze, w tym wykorzystanie prawa petycji, było realizowane zgodnie z obowiązującymi regulacjami, z uwzględnieniem jego optymalizacji, a także praktyczności wprowadzanych przepisów.

Warto mieć na względzie, że obecnie społeczeństwo jest w większym stopniu świadome i wymagające w odniesieniu do decyzji realizowanych przez organy państwa. Dlatego wzrastają też oczekiwania obywateli co do wartości, transparentności oraz otwartości procesu decyzyjnego. Petycje to swoisty barometr wskazujący obecne zainteresowanie społeczeństwa danym zagadnieniem. Dzięki informacjom zawartych w petycjach Senat ma możliwość pozyskania opinii i propozycji, które mogą wpłynąć na zainicjowanie nowych regulacji lub ewentualnie nowelizacji obowiązujących przepisów. Mogą one też być narzędziem wczesnego ostrzegania władz o mogących wystąpić napięciach społecznych, co pozwala na wykluczenie lub zmniejszenie zakresu potencjalnych ujemnych reakcji społecznych. O potrzebie zapoznawania się z postulatami obywateli i konsultowania z nimi zmian prawnych świadczą liczne w ostatnich latach protesty, wystąpienia dotyczące m.in. ACTA, reformy sądownictwa czy prawa aborcji.

Z pewnością prawo petycji może stanowić istotny instrument formowania i rozwoju założeń społeczeństwa obywatelskiego. Przemawia za tym coraz przychylniejsze podejście Senatu do tej instytucji. W celu zwiększenia efektywności tego środka druga izba parlamentu powinna podjąć się promowania wiedzy na temat składania petycji, a także edukacji w zakresie korzystania z tego uprawnienia, ponieważ przeciętny obywatel zwykle tego nie wie. Często jednostkom sprawia trudność zrozumienia założeń instytucji, o czym świadczy praktyka prawidłowego wykorzystania petycji. Powinny być również organizowane szkolenia poszerzające umiejętności w tym zakresie dla samych parlamentarzystów, gdyż często brakuje im biegłości w procedurach legislacyjnych.

²⁸ P. Boski, *Kulturowe ramy zachowań społecznych*, Warszawa 2009, s. 93.

Obecnie można zaobserwować coraz mniejsze zainteresowanie obywateli klasycznymi formami realizacji instytucji partycypacji społecznej. Dojrzałe demokracje ewoluują poprzez zastosowanie nowych kanałów kontaktu między jednostką a organem, wykorzystując nowe technologie²⁹. Normą staje się wprowadzenie możliwości wniesienia postulatów za pośrednictwem elektronicznych instrumentów przesyłania danych³⁰. Pozwala to na dotarcie do szerokiej rzeszy odbiorców i wskutek tego rozwój całego systemu zgodnie z zasadami demokratycznego państwa prawnego³¹. Wykorzystywanie nowoczesnych technologii może w istotny sposób obniżyć koszty stosowania mechanizmów partycypacji obywatelskiej, a co więcej, dają one również szansę na aktywizację społeczeństwa³². Dlatego warto byłoby pozwolić na składanie petycji za pośrednictwem zdalnej platformy, a także dodać możliwość podpisu do już otwartej petycji. Takie rozwiązania z pewnością usprawniłyby ten instrument, co przełożyłoby się na częstsze jego wykorzystywanie. Warty rozważenia jest też postulat odnoszący się do dalszego poszerzania dróg składania petycji, umożliwiający ich złożenie ustnie³³.

Senat, chcąc być izbą refleksji, powinien prezentować parlamentaryzm otwarty poprzez korzystanie w procesie ustawodawczym z instytucji partycypacji społecznej. Właściwe ich wykorzystanie jest sposobem na tworzenie społeczeństwa obywatelskiego. Podzielałam pogląd, że petycje to pole do nowych działań w imię interesów społecznych i rozwoju demokracji³⁴. Kluczem do rozwoju tego instrumentu jest odpowiednia edukacja oraz skuteczne zmotywowanie jego uczestników, a także wykorzystywanie przy stosowaniu tego środka narzędzi nowych technologii³⁵.

²⁹ M. Marczevska-Rytko, *Idea demokracji bezpośredniej od okresu antycznego do czasów Internetu i globalizacji*, [w:] *Demokracja bezpośrednia. Wymiar globalny i lokalny*, red. M. Marczevska-Rytko, A.K. Piasecki, Lublin 2010, s. 13 i n.

³⁰ J. Szczepkowski, *Prawo petycji po nowelizacji z 2016 r. ustawy o petycjach*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2017, nr 2, s. 168.

³¹ Zob. M. Jabłoński, *Rola i znaczenie instytucji demokracji bezpośredniej we współczesnym państwie*, [w:] *Instytucje demokracji bezpośredniej w praktyce*, Wrocław 2016, s. 23.

³² P. Uziębło, op.cit., s. 265.

³³ J. Szczepkowski, op.cit., s. 173–174.

³⁴ H. Zięba-Załucka, op.cit., s. 21.

³⁵ Jak wskazuje się w doktrynie, demokracja partycypacyjna jest silna tylko tam, gdzie aparat administracyjny niejako godzi się na przekazanie swojego imperium na poziom obywatelski. P. Uziębło, op.cit., s. 263.

Literatura

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Boski P., *Kulturowe ramy zachowań społecznych*, Warszawa 2009.
- Florczak-Wątor M., *Tryb rozpatrywania petycji przez Senat w świetle regulaminu izby i dotychczasowej praktyki*, [w:] *Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, red. M. Grzybowski, G. Kuca, P. Mikuli, Kraków 2013.
- Florczak-Wątor M., *Uwaga do art 63*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, t. I: *Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Galster J., Lis-Staranowicz D., *Zakres podmiotowy prawa do petycji w Polsce i Unii Europejskiej. Przyczynek do dyskusji*, „Przegląd Sejmowy” 2018, nr 3.
- Gross A., *Wysłuchanie publiczne jako szczególna forma aktywności obywatelskiej w kontekście procesów partycypacyjnych*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2017, nr 11.
- Jabłoński M., *Rola i znaczenie instytucji demokracji bezpośredniej we współczesnym państwie*, [w:] *Instytucje demokracji bezpośredniej w praktyce*, Wrocław 2016.
- Kryszewski G., *Konstytucyjne formy aktywności narodu w procesie sprawowania władzy publicznej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 2.
- Kuczma P., *Model ogólnokrajowych konsultacji społecznych w Polsce*, Toruń 2018.
- Marczewska-Rytko M., *Idea demokracji bezpośredniej od okresu antycznego do czasów Internetu i globalizacji*, [w:] *Demokracja bezpośrednia. Wymiar globalny i lokalny*, red. M. Marczewska-Rytko, A.K. Piasecki, Lublin 2010.
- Orłowski W., *Konstytucyjne uwarunkowania prawa petycji*, [w:] *Prawo petycji w ustawodawstwie polskim*, Opinie i Ekspertyzy OE-85, Warszawa 2008.
- Ożóg M., *Uregulowanie instytucji petycji w ustawie z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 5.
- Radajewski M., *Wyjątki od zasady dyskontynuacji prac polskiego parlamentu*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2020, nr 2.
- Sokolewicz W., *Uwaga do art. 63 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. IV, red. L. Garlicki, Warszawa 2005.
- Szczepkowski J., *Prawo petycji po nowelizacji z 2016 r. ustawy o petycjach*, „Studia Prawnicze KUL” 2017, nr 2.
- Tuleja P., *Uwaga do art. 63*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019.
- Uziębło P., *Demokracja partycypacyjna. Wprowadzenie*, Gdańsk 2009.
- Zawiślak K., *Inspiracja ustawodawcza w polskim procesie legislacyjnym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 4.
- Zięba-Załucka H., *Prawo petycji w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 4.